

Denis Bećirović

Univerzitet u Tuzli, Filozofski fakultet

USTAVNOPRAVNO REGULIRANJE POLOŽAJA
VJERSKIH ZAJEDNICA KAO OSNOVA ZA
PERIODIZACIJU HISTORIJE ISLAMSKE ZAJEDNICE
U BOSNI I HERCEGOVINI OD 1945. DO 1992. GODINE

Apstrakt: Na osnovu arhivske građe, obavljenih izvora, štampe i periodike te relevantne literature u radu je prezentiran ustavnopravni položaj vjerskih zajednica u Bosni i Hercegovini od 1945. do 1992. godine kao osnova za periodizaciju historije Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini.

Ključne riječi: Ustav, periodizacija, Jugoslavija, Bosna i Hercegovina, Islamska zajednica vjera, vjerske zajednice, vjerski službenici

Abstract: Based on archival materials, published sources, press and periodicals, as well as relevant literature, the paper discusses constitutional status of religious communities in Bosnia and Herzegovina in the period 1945-1992, as a basis for the periodization of the history of the Islamic Community in Bosnia and Herzegovina.

Keywords: Constitution, periodization, Yugoslavia, Bosnia and Herzegovina, Islamic Community, religion, religious communities, religious officials.

Uvodne napomene periodizaciji historije Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini

Proučavanje bilo koje historije uvijek započinje podjelom na razdoblja kako bi se lakše savladala cjelina i kako bi se omogućilo snalaženje u ogromnoj građi. Pritom je temeljno pitanje kako pronaći i odabrati najbolje periodizacijske kriterije. Iako sama historija nameće hronološki kriterij kao jedan od najvažnijih, jer je vrijeme osnova svake periodizacije, moguće je vremenski hod podijeliti na različite dijelove, ovisno o tome kako se gledaju historijske mijene i čemu se pridaje važnost.

Svaki pokušaj raspravljanja o periodizaciji nužno nas vraća na pitanje šta bi termin “periodizacija” u teoriji trebao predstavljati ili značiti. Moguće je izabrati jednu ili više definicija, spomenutih u enciklopedijama, pojedinim raspravama ili priručnicima. Jedna od konciznijih definicija, naprimjer, bila bi da je periodizacija postupak distribuiranja historijskih događaja prema nekim shematičnim jedinstvima koja historičar uspostavlja na temelju sopstvenog naučnog viđenja. U svakom savremenom historiografskom istraživanju periodizacija je neophodan dio historičareve teorijske koncepcije. Ona je važna jer, između ostalog, odražava osnovne metodološke i teorijske stavove na osnovu kojih on vrši sistematizaciju materijala i historijska uopćavanja.¹

Tokom razmatranja historijskog vremena, prema riječima Mirjane Gross, suočavamo se s jednim od teških problema našega posla – periodizacijom, tj. hronološko-predmetnom organizacijom historijskih kretanja, njihovim raspoređivanjem u pregledne vremenske cjeline. Međutim, periodizacijske sheme uvijek su problematične, jer razgraničavanje određenog historijskog vremena ne proizlazi iz same historije nego je pokušaj objašnjenja dijela prošlosti, odnosno posljedica interpretacije određene pojave. U historijskoj nauci uvijek se javlja pitanje koje to pojave označuju kraj jedne i početak druge periode i na kojemu ih području društvenog života valja tražiti, jer ta kretanja nemaju istu brzinu. Odgovara li naša periodizacija stvarnim historijskim prekretnicama ili je posrijedi samo pokušaj da se jasnije prikažu historijske činjenice?²

---

¹ Ivo Goldstein, O etapama u razvoju hrvatskog društva i o periodizaciji Hrvatske povijesti do 13. stoljeća, *Historijski zbornik*, Zagreb, 1988, god. XLI (1), 253.

² Mirjana Gross, *Suvremena historiografija: korijeni, postignuća, traganja*, Zagreb, 2001, 375.

S gledišta francuske “nove” historije potrebno je u vezi s periodizacijom razmatrati dva pitanja: odnos pojedinih struktura u historijskom kretanju (u dijakroniji) te “konjukturu” u određenom periodu (sinkroniji). Postoji, dakle, sumnja u snagu objašnjenja periodizacijskih shema te se drži da su one vještačke konstrukcije koje čine preglednima pojedine faze historijskog kontinuiteta.³

Periodizacija historije Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini u razdoblju od 1945. do 1992. godine je kompleksan problem. Periodizacijske cjeline u ovom dinamičnom vremenskom intervalu često se preklapaju tako da su određeni periodizacijski koncepti prihvatljivi samo pod određenim uslovima. Neki historičari mogu tvrditi da ne postoje određene zaokružene vremenske cjeline unutar ovog razdoblja, dok će drugi braniti suprotne stavove.

Skica periodizacije historije Islamske zajednice Bosne i Hercegovine, koju ćemo u daljem razlaganju prikazati, ne predstavlja, nažalost, pokušaj definitivnog rješenja, nego tek osnovu za diskusiju. Neki bitni momenti historije Islamske zajednice danas su još uvijek nedovoljno objašnjeni i to nam nalaže i određenu dozu uzdržanosti u periodizaciji. Pored općih teškoća u svakoj periodizaciji, posao historičara otežavaju ovdje i vrlo dinamični i složeni društveni procesi, koje je često teško svesti na zajednički nazivnik. To, dakako, stvara znatne poteškoće prilikom pokušaja periodizacije historije Islamske zajednice u ovom razdoblju.

Historiju Islamske zajednice Bosne i Hercegovine od 1945. do 1992. godine možemo, na osnovu ustavnopravnog reguliranja položaja vjerskih zajednica, podijeliti na tri posebna, bitno različita perioda, i to: od 1945. do 1953. godine, od 1953. do 1971. godine i od 1971. do 1992. godine.

Od oslobođenja do prvog Zakona o pravnom položaju vjerskih zajednica (1945–1953)

U prvom razdoblju, od 1945. do 1953. godine, uspostavljena je komunistička vlast koja je bila negativno orijentirana prema bilo kojem religijskom svjetonazoru. To je imalo veliki utjecaj na stanje, položaj i aktivnosti Islamske zajednice u ovom razdoblju. Ratne posljedice, poslijeratno oduzimanje brojnih prava i nadležnosti, ideološke predrasude i represija državno-partijskih organa prema službenicima Islamske zajednice umnogome su otežali razvoj ove zajednice. Djelujući u nepovoljnom ozračju predstavnici Islamske zajednice nisu o ovome

---

³ Isto, 376.

razdoblju postigli zapaženije rezultate na planu unapređenja vjerskih, prosvjetnih, finansijskih, humanitarnih i drugih poslove ove zajednice u Bosni i Hercegovini. Umjesto toga, cjelokupna zajednica bila je izložena mukotrpnom i teškom procesu adaptiranja na nove društvene procese.⁴ Zaokruživanje organizacijske strukture Islamske zajednice u poslijeratnom periodu predstavljalo je donošenje Ustava Islamske zajednice 1947. godine. Na osnovu ovog najvišeg pravnog akta unutar Islamske zajednice izgrađena je cjelokupna organizaciona i duhovna struktura ove zajednice u Bosni i Hercegovini i drugim jugoslovenskim republikama gdje su živjeli muslimani.⁵

Teorijski naslonjeni na iskustva Sovjetskog saveza – prve socijalističke države, jugoslovenski komunisti nisu pravili razlike među vjerskim zajednicama, već su ih naprotiv posmatrali kroz istu ideološku dioptriju, gledajući u njima protivnike novog poretka. Između ostalog, to i jeste razlog zašto je avnojevska Jugoslavija u isti položaj stavila sve vjerske zajednice, bez obzira na njihovu rasprostranjenost, brojnost, veličinu i položaj koji su imale prije završetka Drugog svjetskog rata.⁶

Poslije završenih izbora za Ustavotvornu skupštinu 11. novembra 1945. godine oba doma ove skupštine sastala su se 29. novembra 1945. godine i usvojila Deklaraciju o proglašenju Federativne narodne republike Jugoslavije (dalje: FNRJ). Time je Ustavotvorna skupština počela rad na izradi Prvog ustava avnojevske Jugoslavije. U okviru njega trebalo je, pored ostalog, urediti i osjetljivu problematiku odnosa između države i vjerskih zajednica. Tokom javne rasprave o Nacrtu ustava i zasjedanja Ustavotvorne skupštine od građana su stizale različite ideje i prijedlozi o tome kako treba formulirati pojedine dijelove Ustava.⁷

---

⁴ Denis Bećirović, *Islamska zajednica u Bosni i Hercegovini za vrijeme avnojevske Jugoslavije (1945–1953)*, Zagreb-Sarajevo, 2012, 504–505.

⁵ *Ustav Islamske vjerske zajednice u Federativnoj Narodnoj Republici Jugoslaviji*, Sarajevo, Štamparski zavod “Oslobođenje”, 1947, 3–15.

⁶ Arhiv Jugoslavije (dalje: AJ), Savezna komisija za verska pitanja (dalje: SKVP), 144-10-164. Odnos vjerskih zajednica prema državi. Materijali sa savjetovanja, 1954.

⁷ Opširnije o političkim prilikama neposredno nakon okončanja rata i aktivnostima na donošenju Ustava FNRJ pogledati u: Jera Vodušek Starič, *Kako su komunisti osvojili vlast 1944.–1946.* Zagreb: Naklada Pavičić d.o.o, 2006, 372–416; Marija Obradović, “Narodna demokratija” u Jugoslaviji 1945.–1952. Beograd: Institut za noviju istoriju Srbije, 1995, 31; Branko Petranović, Momčilo Zečević, *Jugoslovenski federalizam. Ideje i stvarnost*, Tematska zbirka dokumenata, II tom. Beograd: IRO PROSVETA OOUR “Izdavačka delatnost”, 1987, 212, 215 i 233; Dragoljub R. Živojinović, *Vatikan, Katolička crkva i jugoslovenska vlast 1941.–1958.* Beograd: Javno preduzeće “Službeni glasnik”, 2007, 123–150; Srđan Cvetković, *Između srpa i čekića. Represija u Srbiji 1944.–1953.* Beograd: Institut za savremenu istoriju,

Javna rasprava o novom Ustavu FNRJ okončana je 31. januara 1946. godine, kada je Ustavotvorna skupština FNRJ usvojila prvi Ustav avnojevske Jugoslavije. Ustav je regulirao pitanje odnosa između države i vjerskih zajednica bazirajući se na sljedećim načelima: vjerske zajednice su odvojene od države i škole; građanima se garantira sloboda savjesti i vjeroispovijesti; vjerske zajednice mogu slobodno obavljati vjerske poslove i obrede ako njihovo učenje nije u suprotnosti s Ustavom; zabranjuje se zloupotreba vjere u političke svrhe; vjerske škole za obrazovanje vjerskih službenika su pod nadzorom države i država može finansijski pomagati vjerske zajednice. Nova vlast je smatrala da samo potpuno odvajanje vjerskih zajednica od države može obezbijediti ravnopravnost spomenutim zajednicama i zaštititi najvažniju tekovinu narodnooslobodilačke borbe – bratstvo i jedinstvo.⁸

Nakon usvajanja Ustava FNRJ svih šest narodnih republika imale su obavezu da, shodno odredbama člana 11 spomenutog Ustava, usvoje i proglaše republičke ustave. U Bosni i Hercegovini je ova obaveza realizirana jedanaest mjeseci nakon proglašenja prvog Ustava FNRJ (31. decembra 1946. godine), kada je Ustavotvorna skupština Narodne republike Bosne i Hercegovine usvojila i proglasila prvi republički ustav. Komparirajući odredbe Ustava FNRJ i Ustava NR BiH koje se odnose na položaj vjerskih zajednica uočiti ćemo gotovo potpunu istovjetnost tekstova navedenih ustava. Neznatne razlike u sadržini tekstova ova dva ustava postojale su samo u nekim dijelovima i bile su čisto tehničke prirode. Dakle, republički ustav je, kao i savezni ustav, u šest posebnih članova (članovi 22, 24, 26, 27, 28 i 39) donio identična rješenja u vezi sa vjerskim pravima i slobodama, te nadležnostima vjerskih zajednica.⁹

Ustavom utvrđena vjerska prava i slobode nisu istovremeno značile i njihovo konkretno oživotvorenje u praksi. Praktično primjenjivanje vjerskih prava i sloboda na terenu u mnogome je zavisilo od volje partijskih organizacija i njihovih političkih ciljeva. Državno-partijske strukture su u odnosu prema vjerskim

---

2006, 306–329; Miroslav Akmađža, *Katolička crkva u Hrvatskoj i komunistički režim 1945.–1966.* Rijeka: “Otokar Keršovani” d.o.o, 2004, 6–7; Husnija Kamberović, *Prema modernom društvu.* Tešanj: Centar za kulturu i obrazovanje, 2000, 29–41; Mustafa Imamović, *Historija Bošnjaka.* Sarajevo: Bošnjačka zajednica kulture “Preporod”, 1998, 553–554; Branko Petranović, Momčilo Zečević, *Jugoslavija 1918.–1984., Zbirka dokumenata.* Beograd: Izdavačka radna organizacija “RAD”, 1985, 649–655; Branko Petranović, Momčilo Zečević, *Istorija socijalističke Jugoslavije, Dokumenti I.* Beograd: “Radnička štampa”, 1977, 103–121.

⁸ AJ, SKVP, 144-8-131.

⁹ Službeni list Narodne Republike Bosne i Hercegovine, god. III, br. 1, 8.1.1947, Ustav Narodne Republike Bosne i Hercegovine, 5–7.

zajednicama imale dva različita pristupa. S jedne strane, Partija je težila da Ustav uskladi sa temeljnim načelima slobode vjere i vjerskog organiziranja, a, s druge strane, u realizaciji proklamiranog ona je u određenoj mjeri sužavala i kršila spomenuta načela. Tome je dodatno doprinijela činjenica da ustavno načelo savjesti i slobode vjeroispovijesti nije bilo konkretizirano nikakvim posebnim zakonom i moglo se dosta široko tumačiti. Ovakva zakonska nedorečenost omogućavala je vladajućoj partiji da u svim spornim situacijama između države i vjerskih zajednica presuđuje u korist svoje sebične politike.

Prva opsežnija promjena Ustava FNRJ uslijedila je 13. januara 1953. godine kada je Savezna skupština usvojila Ustavni zakon o osnovama društvenog i političkog uređenja FNRJ i saveznim organima vlasti.¹⁰ Šesnaest dana poslije Narodna skupština Narodne republike Bosne i Hercegovine donijela je republički Ustavni zakon o osnovama društvenog i političkog uređenja Narodne republike Bosne i Hercegovine i republičkim organima vlasti. Suština republičkog Ustavnog zakona bila je u reguliranju i prenošenju upravljanja privrednim preduzećima na radne kolektive koje je bilo započeto još 1950. godine. Ustavnim je zakonom potvrđena postepena decentralizacija uprave, posebno u sferi privrede sa saveznih i s republičkih organa na narodne odbore.¹¹ Ustavni zakon iz 1953. godine nije tretirao pitanje odnosa između države i vjerskih zajednica. Istina, slično kao i u Ustavu iz 1946. godine, članom 4 su garantirane “lične slobode i druga osnovna prava čovjeka i građanina”.¹²

Sve do maja 1953. godine nisu bile razrađene i konkretizirane ustavne odredbe o statusu i pravima vjerskih zajednica. Poslijeratno stanje nedovoljne pravne definiranosti i neizvjesnosti dodatno je otežavalo nezavidnu poziciju vjerskih zajednica u Bosni i Hercegovini. U obrazloženju potrebe za donošenjem ovakvog zakona vlada je isticala namjeru da precizira položaj vjerskih zajednica i otkloni bilo kakav oblik samovolje, bez obzira s koje strane on dolazio. Vlast je smatrala da će se sa pojavom ovog zakonskog projekta umanjiti neprijateljska propaganda prema njoj u inozemstvu, a koja je Jugoslaviju prikazivala kao državu u kojoj ne postoji sloboda vjerskog života.¹³

---

¹⁰ Službeni list Federativne Narodne Republike Jugoslavije, god. IX, br. 3, 14.1.1953, Ustavni zakon o osnovama društvenog i političkog uređenja FNR Jugoslavije, 21–32.

¹¹ Službeni list Narodne Republike Bosne i Hercegovine, god. IX, br. 1, 21.1.1953, Ustavni zakon o osnovama društvenog i političkog uređenja Narodne Republike Bosne i Hercegovine i republičkim organima vlasti, 264–273.

¹² Isto, 265.

¹³ Iz izvještaja Vakufskog saborskog odbora u Sarajevu. Sarajevo: Glasnik, Vrhovno islamsko starješinstvo u FNRJ, 1953, br. 5–7, 180.

Na kraju višemjesečne rasprave o Nacrtu Zakona o pravnom položaju vjerskih zajednica on je usvojen na sjednici Saveznog izvršnog vijeća (dalje: SIV) 15. maja 1953. godine, a nakon toga i na sjednici Skupštine FNRJ 22. maja 1953. godine.¹⁴

Međutim, bez obzira na to što je Zakon garantirao određena vjerska prava i slobode, u praksi je i poslije njegovog usvajanja bilo slučajeva nepoštivanja pojedinih zakonskih odredbi. Dio zahtjeva vjerskih zajednica na lokalnom nivou i dalje su opstruirali i odbacivali lokalni organi vlasti. U nekim dokumentima uočljivo je da su lokalni organi vlasti različitim administrativnim preprekama odugovlačili i sprečavali ostvarivanje zakonom utvrđenih vjerskih prava i sloboda. Primjera radi, tako je Islamska zajednica nakon usvajanja Zakona o pravnom položaju vjerskih zajednica zatražila usvajanje uputstva kojim bi se jednoobrazno tumačile odredbe ovog zakonskog akta. Stoga je Vrhovno islamsko starješinstvo u FNRJ u januaru 1954. godine izradilo nacrt uputstava za primjenu navedenog Zakona, s objašnjenjima za područne organe Islamske zajednice u FNRJ. Spomenuta uputstva bila su upućena i Komisiji za vjerska pitanja na državnom nivou, s ciljem pribavljanja tumačenja SIV-a, jer je on bio ovlašten po članu 23 Zakona da usvaja bliže propise za izvršenje navedenog pravnog akta.¹⁵

Između prvog Zakona o pravnom položaju vjerskih zajednica i usvajanja amandmana na Ustav Socijalističke federativne republike Jugoslavije (1953–1971)

Drugo razdoblje, od 1953. do 1971. godine, karakterizira postepeno popuštanje čvrstih stega nad vjerskim zajednicama. Odnos vlasti prema vjerskim zajednicama kao nosiocima religijskog identiteta polahko se mijenja. Krajem 1960-ih počinje se obrazovati novi *modus vivendi*, prešutno razumijevanje države i vjerskih zajednica. Jačanje Bosne i Hercegovine kao republike stvara uslove u kojima

---

¹⁴ U uvodnom govoru o spomenutom zakonu potpredsjednik SIV-a i ministar unutrašnjih poslova Aleksandar Ranković je ustvrdio da se ovaj zakon zasniva na principima slobode savjesti, slobode vjeroispovijesti i odvojenosti vjerskih zajednica od države. Njegov značaj, prema Rankovićevim riječima, je u tome što se njime konkretiziraju ustavne norme i određuju prava i dužnosti kako vjerskih zajednica tako i državnih organa. Također, on u ovom izlaganju izražava očekivanje da će se smanjiti broj nesporazuma koji su do tada postojali zbog nepostojanja ovakvog pravnog propisa, te ojačati zakonitost u postupanju državnih organa prema vjerskim zajednicama. Vidi: Usvojen Zakon o pravnom položaju vjerskih zajednica, Borba, XVIII; br. 133, Beograd, 23.V.1953, 2.

¹⁵ AJ, SKVP, 144-9-162, Dopis Vrhovnog islamskog starješinstva FNRJ upućen Komisiji za vjerska pitanja Saveznog izvršnog vijeća, 19.1.1954.

vjerske zajednice istupaju slobodnije, naročito u zahtjevima za izgradnjom objekata i izdavačkoj djelatnosti.¹⁶ Tokom ovog perioda usvojena su i dva nova ustava Islamske zajednice (1959. i 1969. godine) kojima su, uz ostalo, krupne promjene u organizaciji Islamske zajednice verificirane. Nakon usvajanja Ustava iz 1969. godine iz dotadašnjeg naziva Islamske vjerske zajednice izbačena je riječ “vjerska”. Ovo je urađeno iz jezičkih razloga jer i sama riječ *islamska* sadrži pojam *vjerska* pa je preovladalo mišljenje da je u nazivu Zajednice riječ “vjerska” suvišna.¹⁷

U ovom periodu Savezna komisija za vjerska pitanja je u julu 1954. godine izradila Teze za donošenje bližih propisa o izvršenju Zakona o pravnom položaju vjerskih zajednica. U ovom materijalu tretirani su članovi 2, 12, 13 i 14 i njima je bilo predviđeno reguliranje registracije vjerskih zajednica, ograničenja za strane državljane u obavljanju vjerskih obreda, obavljanje krštenja, vjerske obuke itd. Teze su dostavljene na razmatranje republičkim komisijama za vjerska pitanja i upravama državne bezbjednosti po republikama. Na zasjedanju Savezne komisije za vjerska pitanja 11. oktobra 1954. godine članovi komisije su zaključili da je najprikladnije rješenje da SIV donese uredbu o izvršenju Zakona o pravnom položaju vjerskih zajednica. Nakon toga, Savezna komisija za vjerska pitanja je u proljeće 1955. godine predložila SIV-u Nacrt uredbe o izvršenju Zakona o pravnom položaju vjerskih zajednica, a SIV je 7. aprila 1955. godine donio Uredbu za izvršenje Zakona. Uredbom je konkretnije razrađena odredba člana 2 Zakona u pogledu formiranja novih vjerskih zajednica i načina prijavljivanja promjena u statutima, sjedištu i sastavu rukovodećih organa vjerskih zajednica. Nadležnim državnim organima dato je pravo da, u slučaju da vjerska zajednica ispovijeda učenje koje je protivno postojećem pravnom poretku, može zabraniti rad takvoj vjerskoj zajednici. Ovaj oblik zabrane odnosio se na one vjerske sekte koje su svojim učenjem diskreditirale postojeći društveni poredak ili utjecale na građane da ne izvršavaju svoje obaveze prema državi. Osim toga, Uredba je precizirala zakonske odredbe koje su govorile o obavljanju vjerskih poslova i obreda, vjerskoj nastavi, radu vjerskih škola i prikupljanju dobrovoljnih priloga.¹⁸

Četiri godine poslije Savezna komisija za vjerska pitanja ponovo je razmatrala pitanje donošenja bližih propisa za primjenu Zakona, jer je uočeno da vjerske zajednice pokušavaju široko tumačiti pojedine propise, dok su, s druge strane, nadležni državni organi njihovu primjenu sužavali. U materijalu koji je

---

¹⁶ Dženita Sarač-Rujanac, Odnos vjerskog i nacionalnog u identitetu Bošnjaka od 1980. do 1990. godine, Sarajevo, 2012, 39 i 62.

¹⁷ Muhamed Salkić, Ustavi Islamske zajednice, Sarajevo, 2001, 221 i 247.

¹⁸ Radmila Radić, Država i verske zajednice 1945–1970, I, Beograd, 2002, 419–420.

dostavljen republičkim komisijama bili su sadržani uglavnom isti principi koji su bili i u ranijem Nacrtu, samo što su u ovom dokumentu bili prošireni sa još tri teme: vršenje vjerskih obreda građana koji nisu državljani FNRJ, pitanje primanja poklona iz inozemstva i pitanje crkvenih taksi. Uredba o sprovođenju Zakona o pravnom položaju vjerskih zajednica razmatrana je na sjednici Savezne komisije za vjerska pitanja 27.2.1960. godine, nakon čega je dostavljena Odboru za unutrašnje poslove SIV-a. Odbor je o Nacrtu uredbe obavio raspravu 12.5.1960. godine. Uredba je imala 29 članova i tretirala je određena pitanja u vezi s vjerskim školama, prikupljanjem priloga iz inozemstva, visinom kazni za prekršaje i sl. Koordinacioni odbor SIV-a dostavio je dodatni prijedlog na nacrt Uredbe. Na tekstu Uredbe je rađeno određeno vrijeme, ali je bilo stalno novih dilema i pitanja, pa je Odbor za unutrašnju politiku SIV-a na kraju odlučio da svaka republika za sebe usvoji uredbu, s obzirom na specifične okolnosti koje su vladale.¹⁹

Izvršno vijeće Narodne republike Bosne i Hercegovine donijelo je u aprilu 1961. godine Uredbu za izvršenje Zakona o pravnom položaju vjerskih zajednica. Uredba je imala 11 članova i njom je određeno da se sva ovlaštenja organa vlasti prema vjerskim zajednicama prenose u nadležnost narodnih odbora, čime je nametnuto da se sva aktuelna pitanja za koja su zainteresirani predstavnici vjerskih zajednica trebaju u prvom stepenu rješavati u općinskim narodnim odborima.²⁰

Drugi Ustav avnojevske Jugoslavije usvojen je na zasjedanju Savezne skupštine 7. aprila 1963. godine. Naziv države bio je promijenjen u Socijalističku federativnu republiku Jugoslaviju (dalje: SFRJ), a promijenjeni su i nazivi republika, te su one umjesto dotadašnjih narodnih preimenovane u socijalističke. Ustav je, između ostalog, garantirao: slobodu misli i opredjeljenja, slobodu štampe, slobodu udruživanja, slobodu govora i javnog istupanja, slobodu zbora i drugog javnog okupljanja. Najviši pravni akt SFRJ vodio je računa da ove slobode i prava ne mogu biti iskorištene za rušenje ustavnog poretka, ugrožavanje mira i raspirivanje nacionalne, rasne i vjerske mržnje. Zbog toga je u članu 41 navedeno da je “protivustavno i kažnjivo svako propagiranje ili sprovođenje nacionalne neravnopravnosti, kao i svako raspirivanje nacionalne, rasne ili vjerske mržnje ili netrpeljivosti”. Slično kao i u Ustavu FNRJ iz 1946. i Ustav iz 1963. godine jasno je normirao odvojenost države od vjerskih zajednica.²¹ Samo tri dana

---

¹⁹ Isto, 420–421.

²⁰ Službeni list Narodne Republike Bosne i Hercegovine, god. XVIII, br. 16, 28.4.1961, Uredba za izvršenje Zakona o pravnom položaju vjerskih zajednica, 79–80.

²¹ Službeni list Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije, god. XIX, br. 14, 10.4.1963, Ustav Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije, 261, 268 i 269.

poslije, Narodna skupština Narodne republike Bosne i Hercegovine izglasala je Ustav Socijalističke republike Bosne i Hercegovine. U republičkom Ustavu nisu dodatno razrađivane odredbe koje se odnose na odnos države i vjerskih zajednica. Ustav SFRJ je proglašen kao osnova društveno-ekonomskog uređenja Bosne i Hercegovine i sve odredbe “o slobodama, pravima i dužnostima čovjeka i građanina neposredno se primjenjuju u Republici”. Također, u članu 3 je pisalo da su slobode i prava čovjeka i građanina utvrđena Ustavom SFRJ nepovrediva i da uživaju sudsku zaštitu.²²

Ustavom SFRJ iz 1963. godine bilo je predviđeno da se pravni položaj vjerskih zajednica regulira Osnovnim zakonom, a da republike mogu u ovoj oblasti definirati odnose koji nisu propisani saveznim zakonom. U toku usklađivanja saveznih zakona s Ustavom SFRJ napravljen je polovinom juna 1964. godine i prijedlog Nacrta zakona o izmjenama i dopunama Zakona o pravnom položaju vjerskih zajednica. Savezna komisija za vjerska pitanja dostavila je Saveznoj skupštini na razmatranje nacrt Prijedloga zakona o izmjenama i dopunama Zakona o pravnom položaju vjerskih zajednica koji je Komisija Savezne skupštine za usklađivanje saveznih i drugih zakona s Ustavom utvrdila na sjednici od 3. decembra 1964. godine.²³

Usaglašena verzija Zakona o izmjenama i dopunama Zakona o pravnom položaju vjerskih zajednica s Ustavom izglasana je u drugoj polovini februara 1965. godine. Njegov naziv je promijenjen u Osnovni zakon o pravnom položaju vjerskih zajednica. Njime su izvršene određene tehničke promjene, kao i prenos ingerencija u pogledu vjerskih zajednica sa narodnog odbora sreza i grada na općinu.²⁴

Sredinom aprila 1965. godine počele su aktivnosti za pripremu opsežnijih dopuna i izmjena Osnovnog zakona o pravnom položaju vjerskih zajednica. Naime, republičke uredbe su nakon 8. aprila 1965. godine gubile pravnu snagu jer nisu bile pretočene u osnovne republičke zakone. S obzirom na to da savezni zakon nije bio usvojen, postavljalo se pitanje da li čekati završetak pregovora sa Vatikanom kako bi se pripremio novi savezni zakon. Izmjene i dopune Zakona o pravnom položaju vjerskih zajednica nisu bile usvojene ni tokom 1965. godine. Ipak, izvršene su izmjene nekih odredaba Osnovnog zakona o porezima i Osnovnog

---

²² Službeni list Socijalističke Republike Bosne i Hercegovine, god. XIX, br. 14, 11.4.1963, Ustav Socijalističke Republike Bosne i Hercegovine, 153 i 157.

²³ Isto, 422–423.

²⁴ Službeni list Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije, god. XXI, br. 10, 10.3.1965, Zakon o izmenama i dopunama Zakona o pravnom položaju vjerskih zajednica, 295–296.

zakona o radnim odnosima. Zakon o porezima je pružio mogućnost paušalnog oporezivanja vjerskih zajednica i ujednačavanje do tada različite prakse po republikama. Promjenama u Zakonu o radnim odnosima pružena je prilika da vjernici, ako to žele, mogu koristiti jedan dan od godišnjeg odmora za obilježavanje vjerskih praznika.²⁵

U drugoj polovini 1960-ih godina sve više jačaju ideje i zagovornici jačanja nadležnosti republika i prenošenja brojnih nadležnosti sa državnog na republički nivo. Nakon što je Osmi kongres SKJ 1964. godine nagovijestio reformu federacije, Edvard Kardelj dobio je zaduženje da pripremi nacrt reforme federacije. Prvi konkretniji korak učinjen je u aprilu 1967. godine, kada je Prvim amandmanom na Ustav iz 1963. godine obnovljeno Vijeće naroda. Trećim amandmanom federaciji se oduzima pravo ulaganja u investicije, izuzev po posebnom zakonu za svaku novu investiciju. Novim amandmanima iz 1968. godine osnažena je državnost srbijanskih pokrajina Kosova i Vojvodine. Autonomne pokrajine su pozicionirane kao konstitutivni element federalizma. Amandmanom iz 1969. godine Vijeće naroda izjednačava se s Društveno-političkim vijećem u Saveznoj skupštini.²⁶ Još snažniji impuls nastavku reformi federacije pružit će Deveti kongres SKJ, održan 1969. godine.²⁷

Od amandmana na Ustav SFRJ do raspada SFRJ (1971–1992)

Treće razdoblje, od 1971. do 1992. godine, je slabo naučno osvijetljeno tako da je teže pouzdano govoriti o unutrašnjim protivrječnostima između životne stvarnosti i pravnog sistema u to vrijeme. Ipak, može se konstatirati da je 1970-ih došlo do jačanja vjerskih zajednica i religijskog identiteta u Bosni i Hercegovini. Krugovi unutar Islamske zajednice angažirali su se na nacionalnoj afirmaciji Bošnjaka. Poticali su upravo od organa vlasti, posebno u vrijeme popisa stanovništva 1971. godine, i to u cilju što bolje nacionalne agitacije i provođenja partijskih zaključaka. Sedamdesete godine se s pravom mogu okarakterizirati kao godine jačanja religijskog identiteta Bošnjaka, periodom obnove islama i islamske prakse. Vjerski život se oživljava, jača aktivnost uleme, imama, pa i džematlija. Islamska zajednica intenzivira izdavačku djelatnost, štampa se prijevod Kur'ana,

---

²⁵ Radmila Radić, *Država i verske zajednice*, 424.

²⁶ Dušan Bilandžić, *Hrvatska moderna povijest*, Zagreb, 1999, 529, 530.

²⁷ Isto, 544.

ilmihali, sufare, mevludi i druge knjige, obnavljaju se i izgrađuju novi vjerski objekti, održavaju masovna otvorenja džamija i slično. Aktivnosti Islamske zajednice na jačanju vjerskog identiteta posebno su dobile na snazi nakon otvaranja Islamskog teološkog fakulteta 1977. godine. Krajem 1978. godine inicijativom Ahmeda Smajlovića počeo je izlaziti i novi časopis pod nazivom *Islamska misao*.²⁸ Krajem ovog perioda, kada se na prostorima bivše SFRJ osjećalo narušavanje do tada monolitnog jednopartijskog režima, usvojen je i Ustav Islamske zajednice 1990. godine.²⁹

U ovom periodu jedan od najvažnijih koraka u “reorganizaciji federacije” bila je izrada opsežnih amandmana na Ustav SFRJ, koji su usvojeni u Saveznoj skupštini 30. juna 1971. godine. Generalno ocjenjujući, navedeni amandmani znatno su uvećali nadležnosti republika. Tako je amandmanom XX, tačka 1 na Ustav SFRJ, uvedeno načelo da se suverena prava ostvaruju u socijalističkim republikama i autonomnim pokrajinama, a u federaciji samo kada je to u zajedničkom interesu svih republika ili kada je to izričito definirano u Ustavu. Istim amandmanom SFRJ je definirana kao “državna zajednica dobrovoljno ujedinjenih naroda i njihovih socijalističkih republika, kao i socijalističkih autonomnih pokrajina Vojvodine i Kosova”.³⁰

Usvojeni amandmani na Ustav SFRJ iz 1971. godine donijeli su bitnu novinu u smislu reguliranja ustavnih nadležnosti različitih nivoa vlasti prema vjerskim zajednicama. Tako je u amandmanu XXXI, tačka 3 na Ustav SFRJ, pisalo:

“Odnosi za koje je pojedinim odredbama člana 1. do 122, 124. do 159. i 252 stav 4. Ustava SFRJ, kao i odredbama važećih ustavnih amandmana ukoliko se ne odnose na organe federacije, propisano da se uređuju saveznim zakonom ili zakonom, uređivaće se republičkim odnosno pokrajinskim zakonom, ako amandmanima XX do XLI nije određeno da se regulišu saveznim zakonom.”

Osnovni Zakon o pravnom položaju vjerskih zajednica prestao je važiti 31. decembra 1971. godine. Analizom sadržaja Ustava SFRJ iz 1963. godine i ustavnih amandmana iz 1971. godine jasno se uočava da je i pitanje reguliranja odnosa između države i vjerskih zajednica preneseno sa federacije na republike i pokrajine. Dakle, amandmanom XXXI jasno je definirano da su za izvršavanje i primje-

---

²⁸ Dženita Sarač-Rujanac, Odnos vjerskog i nacionalnog u identitetu Bošnjaka od 1980. do 1990. godine, 57–70.

²⁹ Muhamed Salkić, Ustavi Islamske zajednice, 275–276.

³⁰ Službeni list Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije, god. XXVII, br. 29, 8.7.1971, Ustavni amandmani XX do XLII, 525–538.

njivanje saveznih zakona u oblastima u kojima savezni nivo vlasti nije direktno odgovoran odgovorni organi u republikama i pokrajinama.³¹

Još snažniji zamah decentralizaciji SFRJ pružio je Ustav iz 1974. godine. Sadržaj ustavne materije je posebno naglasio decentralizaciju. Ovim najvišim pravnim aktom afirmirana je državnost republika i pokrajina, čime su uvedeni i elementi konfederalnog tipa odnosa na saveznom nivou. Tako je članom 1 Ustava Jugoslavija bila definirana kao savezna država “dobrovoljno ujedinjenih naroda i njihovih socijalističkih republika”. U brojnim aspektima republike uistinu postaju države.³²

Ustav SFRJ iz 1974. godine položaj i status vjerskih zajednica regulirao je u članu 174. U tom članu je pisalo:

“Ispovedanje vere je slobodno i privatna je stvar čoveka. Verske zajednice odvojene su od države i slobodne su u vršenju verskih poslova i verskih obreda. Verske zajednice mogu osnivati samo verske škole za spremanje sveštenika. Protivustavna je zloupotreba vere i verske delatnosti u političke svrhe. Društvena zajednica može materijalno pomagati verske zajednice. Verske zajednice mogu, u granicama određenim zakonom, imati pravo svojine na nepokretnosti.”³³

Osim ovog člana Ustav je propisao pravo na: jednakost u pravima i dužnostima bez obzira na nacionalnost, rasu, vjeroispovijest (član 154); slobodu misli i opredjeljenja (član 166); slobodu štampe, slobodu javnog izražavanja, slobodu udruživanja i slobodu govora (član 167); slobodno izražavanje pripadnosti narodu i slobodno izražavanje nacionalne kulture te slobodu upotrebe svog jezika i pisma (član 170); nepovredivost integriteta ljudske ličnosti, ličnog i porodičnog života i drugih prava ličnosti (član 176); jednaku zaštitu prava u postupku pred sudom, državnim i drugim organima (član 179), kao i sudsku zaštitu sloboda i prava garantiranih u Ustavu (član 203).³⁴

Slijedeći odredbe Ustava SFRJ Skupština Socijalističke republike Bosne i Hercegovine je na zajedničkoj sjednici svih vijeća, održanoj 25. februara 1974. godine, usvojila Ustav Socijalističke republike Bosne i Hercegovine.³⁵ Republički

---

³¹ Isto, 532–531.

³² Službeni list Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije, god. XXX, br. 9, 21.2.1974, Ustav Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije, 210–263.

³³ Isto, 236.

³⁴ Isto, 235–238.

³⁵ Službeni list Socijalističke Republike Bosne i Hercegovine, god. XXX, br. 4, 25.2.1974, Ustav Socijalističke Republike Bosne i Hercegovine, 89.

najviši pravni akt donio je identična rješenja o vjeri i vjerskim zajednicama kao i član 174 Ustava SFRJ, s tim što je to normirao u članu 184.³⁶ Ipak, treba naglasiti da je Republički Ustav donio i neka nova rješenja koja do tada nisu postojala na republičkom nivou. Tako je kao novo pravo i dužnost Republike i republičkih organa u članu 304, tačka 17, navedena obaveza uređivanja pravnog položaja vjerskih zajednica.³⁷ Ta dužnost je povjerena Skupštini Socijalističke republike Bosne i Hercegovine koju su činili Vijeće udruženog rada, Društveno-političko vijeće i Vijeće općina (član 135). Preciznije rečeno, pravo pretresanja pitanja o pravnom položaju vjerskih zajednica u Bosni i Hercegovini dato je Društveno-političkom vijeću (član 322).³⁸

U skladu sa novim ustavnim odredbama Skupština Socijalističke republike Bosne i Hercegovine usvojila je 15. decembra 1976. godine Zakon o pravnom položaju vjerskih zajednica. Zakon je imao ukupno 35 članova. U skladu s ustavnim tekstom Zakon je propisao da je ispovijedanje vjere slobodno i da je “ispovijedanje ili neispovijedanje vjere privatna stvar čovjeka” (član 1). Vjerske zajednice su odvojene od države (član 3) i imaju isti pravni položaj (član 4). Zakonom je zabranjeno: sprečavanje ili ometanje vršenja vjerskih obreda i vjerskih poslova (član 5), zloupotrebljavanje vjerskih zajednica u političke svrhe i izazivanje vjerske netrpeljivosti, mržnje i razdora (član 6); obavljanje u okviru vjerskih zajednica djelatnosti od općeg i posebnog društvenog značaja (član 6); prisiljavanje pojedinaca da učestvuju u vršenju vjerskih obreda i vjerskih poslova (član 7); ograničavanje prava građana zbog učešća u vjerskim obredima i ispoljavanja vjerskih osjećanja (član 8). Također, zakonom je propisano da je vršenje vjerskih obreda slobodno (član 9), dok je za strane državljane koji učestvuju u vjerskim obredima na tlu Bosne i Hercegovine propisano da se moraju prijaviti nadležnom općinskom organu uprave koji određuje da li strani državljanin može prisustvovati određenom vjerskom skupu (član 17). U pogledu vjerske pouke i vjerskih škola Zakonom je definirano da: vjerska pouka može biti izvođena na mjestima predviđenim za održavanje vjerskih obreda i poslova (član 18), maloljetnik može biti obuhvaćen vjerskom poukom ako to zahtijevaju njegovi roditelji, odnosno staratelj, i ako on sam na to da pristanak (član 19); vjerske zajednice mogu osnivati samo vjerske škole za obrazovanje vjerskih službenika (član 20); nastavu u školama za obrazovanje vjerskih službenika mogu izvoditi isključivo jugoslovenski državljani (član 22), vjerske zajednice mogu primati u vjerske škole samo lica

³⁶ Isto, 122.

³⁷ Isto, 133–134.

³⁸ Isto, 137–138.

kojima je prestala zakonska obaveza pohađanja osnovne škole (član 24). Kada je riječ o imovini i finansiranju, Zakonom je definirano da vjerske zajednice mogu: imati i sticati pravo vlasništva na građevinske objekte i druge nekretnine koje im služe za potrebe vršenja vjerskih poslova i obreda, kao i za smještaj svoga osoblja (član 27); prikupljati dobrovoljne priloge na mjestima gdje se obavljaju vjerski obredi i poslovi (član 29). Članom 30 bilo je predviđeno da društveno-političke zajednice mogu materijalno pomagati vjerske zajednice uz pravo da ostvare uvid u korištenje namjenski dodijeljenih sredstava.³⁹

U cjelini posmatrajući Zakon je uglavnom preuzeo sve odredbe dotadašnjeg saveznog Zakona u pogledu pravnog položaja vjerskih zajednica i kod mnogih pitanja ostao je nedorečen, što je ostavljalo vjerskim zajednicama više “nedefiniranog” slobodnog prostora za rad.

Zakon o pravnom položaju vjerskih zajednica koji je usvojila Skupština Socijalističke republike Bosne i Hercegovine 15. decembra 1976. godine nije mijenjan niti dopunjavan do kraja postojanja SFRJ.

Nakon uspješno održanog legalnog referenduma za suverenu i nezavisnu Bosnu i Hercegovinu (29.2. i 1.3.1992. godine), međunarodno priznanje Bosne i Hercegovine uslijedilo je na sjednici Savjeta ministara Evropske zajednice u Briselu 6. aprila 1992. godine. Narednog mjeseca, tačnije 22. maja 1992. godine, Bosna i Hercegovina je primljena u punopravno članstvo Ujedinjenih nacija. Međunarodnopravnim priznanjem Bosna i Hercegovina je i formalno prestala biti u sastavu SFRJ. Time je ona postala samostalni i nezavisni međunarodnopravni subjekt.⁴⁰ Međutim, zbog agresije na državu Bosnu i Hercegovinu Predsjedništvo Republike Bosne i Hercegovine je 8. aprila 1992. godine donijelo Odluku o proglašenju neposredne ratne opasnosti, kojom je sastav Predsjedništva, shodno odredbama Ustava Bosne i Hercegovine, proširen sa predsjednikom skupštine, vlade i komandantom Teritorijalne odbrane Republike. Navedenom odlukom Predsjedništvo je ovlašteno da u vrijeme neposredne ratne opasnosti može donositi uredbe sa zakonskom snagom, koje će podnijeti na potvrdu Skupštini čim ona bude u mogućnosti da se sazove.⁴¹

U skladu s tim, Predsjedništvo Republike Bosne i Hercegovine je u aprilu 1992. godine donijelo Uredbu sa zakonskom snagom o preuzimanju i primjenji-

---

³⁹ Isto, 1202–1204.

⁴⁰ Omer Ibrahimagić, *Politički sistem Bosne i Hercegovine*, Sarajevo, 2008, 85–87.

⁴¹ Službeni list Republike Bosne i Hercegovine, god. I, br. 1, 9.4.1992, Odluka o proglašenju neposredne ratne opasnosti, 1.

vanju dijela zakona bivše SFRJ koji se u Bosni i Hercegovini primjenjuju kao republički zakoni.⁴² Paralelno s usvajanjem navedene Uredbe Predsjedništvo je odredilo savezne zakone i propise koji se neće primjenjivati na teritoriji Republike Bosne i Hercegovine.⁴³

Zakon o pravnom položaju vjerskih zajednica iz 1976. godine prestao je formalno važiti u Bosni i Hercegovini tek 2004. godine, kada je usvojen Zakon o slobodi vjere i pravnom položaju vjerskih zajednica u Bosni i Hercegovini.⁴⁴

Zaključna razmatranja

Odnos države prema vjerskim zajednicama se s vremenom transformirao, ali suština ustavnopravnog reguliranja statusa vjerskih zajednica u Bosni i Hercegovini ostala je uglavnom ista tokom cijelog perioda egzistiranja avnojevske Jugoslavije. U ovom vremenskom intervalu od gotovo pola stoljeća usvojena su tri savezna i tri republička ustava, i to: 1946, 1963. i 1974. godine. Pored navedenih ustava, usvojene su desetine amandmana na ove ustave, kao i jedan Ustavni zakon iz 1953. godine. Neke od zajedničkih karakteristika ovih ustavnih tekstova, između ostalog, bile su: garantiranje slobode savjesti i vjeroispovijesti; odvojenost države od vjere; definiranje vjere kao privatne stvari svakog pojedinca; utvrđivanje jednakih prava i istog pravnog položaja za sve vjerske zajednice; zabrana zloupotrebe vjere u političke svrhe i kažnjivost propovijedanja vjerske, nacionalne i rasne mržnje. Osim ustavnog definiranja ove problematike država je donijela i dva posebna zakona koji su regulirali položaj vjerskih zajednica (1953. i 1976. godine), kao i neke podzakonske akte koji su konkretizirali zakonske odredbe.

Prikazani opis ustavnog i zakonskog reguliranja statusa vjerskih zajednica za vrijeme egzistiranja socijalističke Bosne i Hercegovine može se okarakterizirati

---

⁴² Službeni list Republike Bosne i Hercegovine, god. I, br. 2, 11.4.1992, Uredba sa zakonskom snagom o preuzimanju saveznih zakona koji se u Bosni i Hercegovini primjenjuju kao republički zakoni, 7–8.

⁴³ Službeni list Republike Bosne i Hercegovine, god. I, br. 2, 11.4.1992, Uredba sa zakonskom snagom o neprimjenjivanju saveznih zakona i propisa donesenih za njihovo izvršavanje na teritoriji Republike Bosne i Hercegovine, 8–9.

⁴⁴ Članom 20, tačka 2, definirano je sljedeće: “Stupanjem na snagu ovog zakona prestaje važiti Zakon o pravnom položaju vjerskih zajednica Socijalističke Republike Bosne i Hercegovine (‘Službeni list SR BIH’, br. 36/76).” Vidi: Službeni glasnik Bosne i Hercegovine, god. VIII, br. 5, 9.3.2004, Zakon o slobodi vjere i pravnom položaju crkava i vjerskih zajednica u Bosni i Hercegovini, 332–335.

kao period države koja je marginalizirala vjeru i vjerske zajednice i koja im je reducirala ili oduzela jedan broj prava i nadležnosti (obrazovnih, humanitarnih, socijalnih, kulturnih, ekonomskih i drugih). Analiza ove tematike pokazuje, između ostalog, da se odnos države prema vjerskim zajednicama od 1945. do 1991. godine postupno mijenjao. Nakon 1953. godine, posebno od početka snažnijeg otvaranja prema svijetu šezdesetih godina, u Bosni i Hercegovini (i Jugoslaviji) počeo se modelirati određeni “modus vivendi” između države i vjerskih zajednica. Ograničena demokratizacija i liberalizacija društvenih prilika donijela je nesumnjivo i veći stepen prava i sloboda vjerskim zajednicama. Tome su doprinijeli i periodi ekonomskog rasta koji su imali udjela u liberalnijem odnosu državnih organa prema vjerskim zajednicama. Također, jačanje samostalnosti republika i decentralizacija države utjecala je i na republičko rukovodstvo u Bosni i Hercegovini da aktivnije radi na jačanju bosanskohercegovačke državnosti. To je imalo odraza i na politiku prema vjerskim zajednicama, kojima se u novim okolnostima dozvoljava veća sloboda djelovanja.

Rezimirajući cjelokupno razdoblje egzistiranja socijalističke Bosne i Hercegovine od 1945. godine do 1992. godine ovaj period bi se, prema ustavnopravnom reguliranju odnosa države prema vjerskim zajednicama, mogao okvirno podijeliti na tri razdoblja: 1. od 1945. do 1953. godine (period bez “lex specialis” zakona o vjerskim zajednicama); 2. od 1953. do 1971. godine (period od donošenja prvog Zakona o pravnom položaju vjerskih zajednicama do usvajanja amandmana na Ustav SFRJ); 3. od 1971. do 1992. godine (period prenošenja nadležnosti za vjerska pitanja sa saveznog na republički nivo). Ustavne i zakonske promjene su utjecale i na status vjere i vjerskih zajednica u društvu. Ipak, glavni okviri državne politike prema vjerskim zajednicama nisu se bitnije mijenjali. Zbog toga treba apostrofirati da promjene koje su se događale u pojedinim fazama razvoja socijalističke Bosne i Hercegovine nisu značile da jedna politika temeljito i sukcesivno zamjenjuje drugu. Naprotiv, okvirna periodizacija pojedinih razdoblja ima smisla samo ako se shvati kao veće stavljanje akcenta na određeni tip politike u ovom gotovo polustoljetnom vremenskom intervalu.

Constitutional Regulation of the Status of Religious Communities as a Basis for the Periodization of the History of the Islamic Community in Bosnia and Herzegovina 1945–1992

Summary

The relation of the state towards religious communities has transformed over time, but the essence of constitutional regulation of the status of religious communities in Bosnia and Herzegovina has largely remained the same over the entire period of AVNOJ Yugoslavia. In the almost half-century period, three federal and three republican constitutions were adopted: in 1946, 1963 and 1974. In addition to these constitutions, dozens of amendments to these constitutions were adopted, including a Constitutional Act of 1953. Some of the common characteristics of these constitutional texts, among other things, included: the guarantee of freedom of conscience and religion; separation of state and religion; definition of religion as a private matter of each individual; establishing equal rights and the same legal status for all religious communities; prohibition of abuse of religion for political purposes, and criminality of inciting religious, national and racial hatred. In addition to the constitutional definition of these issues, the state adopted two special laws that regulated the position of religious communities (in 1953 and 1976), as well as legislation that specified legal provisions. The presented description of the constitutional and legal regulation of the status of religious communities during the socialist period of Bosnia and Herzegovina may be characterised as a period of the state that marginalised religion and religious communities and also reduced or deprived them of a number of rights and responsibilities (educational, humanitarian, social, cultural, economic and other). The analysis of this subject matter shows, among other things, that relation of the state towards religious communities from 1945 to 1991 gradually changed. After 1953, especially since the beginning of a stronger opening to the world in the sixties, a certain *modus vivendi* between the state and religious communities began to be modelled in Bosnia and Herzegovina (and Yugoslavia). Limited democratisation and liberalisation of so-

cial opportunities have brought an undoubtedly higher degree of rights and freedoms to religious communities. Periods of economic growth that participated in a more liberal attitude of state authorities towards religious communities have also contributed. In addition, the strengthening of the independence of the republics and decentralisation of the state affected the republican leadership in Bosnia and Herzegovina to engage more actively in the strengthening of Bosnia and Herzegovina's statehood. This was also reflected on the policy towards religious communities, which under the new circumstances were allowed greater freedom of action. Summarising the entire socialist period of Bosnia and Herzegovina from 1945 to 1992, in terms of constitutional regulation of the state's relation towards religious communities, this period could roughly be divided into three intervals: 1) from 1945 to 1953 (period without *lex specialis* on religious communities); 2) from 1953 to 1971 (period from the adoption of the first Law on the Legal Status of Religious Communities to the adoption of amendments to the Constitution of Yugoslavia); 3) from 1971 to 1992 (period of transfer of responsibilities for religious matters from federal to republican level). Constitutional and legislative changes have also affected the status of religion and religious communities in society. Nevertheless, the main frameworks of state policy towards religious communities did not change significantly. Therefore, it should be emphasised that the changes that took place in certain development stages of socialist Bosnia and Herzegovina did not imply that one policy thoroughly and successively replaced the other. On the contrary, broad periodization of certain periods only makes sense if it is perceived as placing greater emphasis on a particular type of policy in the almost half-century period.